

Анотація

Буга М.А. Зміни в правовому становищі Російської Православної церкви після революцій 1917 р. – Стаття.

У статті висвітлено політику Тимчасового уряду та Радянської влади щодо секуляризації державного апарату та позбавлення Православної церкви чільного місця в російському суспільстві.

Ключові слова: православна церква, Тимчасовий уряд, відокремлення церкви від держави.

Summary

Buga M.A. Change in Legal Position of the Russian Orthodox Church after Revolutions in 1917. – Article.

The policy of the Provisional government and Soviet power on secularizing of state machine and depriving the Orthodox church of main place in Russian society is lighted up in the article.

Key words: Orthodox church, Provisional government, disestablishment.

УДК 340.15(477.4),,1917”:349.3-058.34

О.О. Колосова

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ
МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ
УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ**

Проблема соціальної політики періоду правління Центральної Ради (3 березня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.) потребує окремого дослідження. Державотворчі процеси, які відбуваються в сучасній Україні, у цілому спонукають учених і громадськість постійно звертатися до окремих історичних проблем. Досить часто останні є історичними і водночас мають суспільну значущість для сьогодення.

Надзвичайно важливо, на наш погляд, з'ясувати процес еволюції правового регулювання соціальної політики в українській історії. Тривалий час монополію на подібні наукові проблеми мала політично заангажована радянська історіографія з відповідним трактуванням їх у юридичній площині. Із здобуттям Україною незалежності, відкриття низки архівів окреслило нові перспективи дослідження процесу українського державотворення, розвитку української політико-правової думки. І особливу цікавість у цій площині становить саме соціальна орієнтованість вітчизняної правової практики.

У сучасній українській історіографії лише декілька авторів приділили незначну увагу соціальній політиці Центральної Ради [1-3].

Центральна Рада, незважаючи на те, що вона існувала в період серйозних соціальних катаклізмів, переживаючи складні часи власного становлення як

політичного організму на терені України, все-таки приділяла увагу захисту власного громадянства, адже її представники добре розуміли, що інакше вона втратить соціальну базу своєї влади. Так, як зазначають у своєму дослідженні С. Коник та Я. Радиш, “в УНР з листопада 1917 р. по квітень 1918 р. питаннями медичного забезпечення та державного опікування населення, як і до цього в Російській імперії, займалося Міністерство внутрішніх справ” [3, с. 26].

Водночас варто відзначити, що тривалий час ЦР займалася виключно організаційними моментами щодо розбудови своїх владних інституцій і визначення законодавчого поля діяльності. Як зазначає В. Капелюшний, який досліджував історіографію даної теми, “необхідні теоретичні розробки проблем соціальної політики за доби Центральної Ради вже були напрацьовані, наприклад, у працях М. Грушевського, але не було підлагоджено механізм впровадження цієї політики в життя” [4, с. 298.].

Цілком очевидно, що в перші місяці свого існування (особливо до проголошення Універсалів) Центральна Рада не могла визначитися зі своїми повноваженнями. Це видно з протоколу 3-ї сесії Центральної Ради від 7-9 травня 1917 р. На цьому засіданні добре простежується, як представники ЦР не могли збагнути, наприклад, до чієї юрисдикції належить проведення економічної політики в Україні.

Наведемо цитату з документа: “...Збори Центральної ради продовжуються і присвячуються цілковито вивченню економічної політики Тимчасового уряду щодо України. Цій справі присвятив доклад свій п. Веселовський, який зупинився на найближчих до здійснення економічних проектах Тимчасового уряду і зазначив, що Центральна рада повинна мати до цих проектів цілком ясно скристалізовану думку. Промовці, погоджуючись з основною думкою доповідача, пропонували закласти особливу економічну комісію, яка б могла детально розробити і освітити справу.

У зв'язку з цим розглядалося таке саме питання, що не раз і раніше ставало перед Центральною радою: чи може Центральна рада як така, як коаліційний орган різних партій, кожна з котрих має свою економічну платформу, чи може Центральна рада займатися вирішенням економічних проблем, чи, може, вона повинна займатися тільки політичними справами щодо автономії України тощо. Садовський, Ковалевський та інші висловились рішуче за те, що політика тісно зв'язана з економікою і як Центральна рада не дбатиме, економіки їй не обминуть. Для того щоб політична програма Центральної ради не висіла в повітрі, щоб почувала під собою твердий ґрунт, Центральна рада повинна, наприклад, розробляти аграрне питання – інакше вона зостанеться без головної своєї підтримки, без селянства” [5, с. 82-83]. З указаних обставин цілком логічно передбачити, що питання соціальної політики, так само як і економічної, тривалий час не були предметом спеціальної уваги діячів Центральної Ради. З іншого боку, керманічі Української національно-демократичної революції добре усвідомлювали, що за період Першої світової війни населення України дуже сильно постраждало матеріально і фізично. Країна поповнилася масами знедолених людей: інвалідів, сиріт, вдів, безробітних тощо, які потребували державної підтримки.

Але політика в соціальній сфері рухалась повільними кроками. Так, наприклад, лише в IV Універсалі Центральної Ради було визнано, що під час війни все виробництво було орієнтоване на військові потреби, але із закінченням її “приписуємо Раді народних міністрів негайно приступити до переведення всіх заводів і фабрик на мирний стан, на вироблення продуктів, потрібних насамперед трудящим масам... Та сама війна, – зазначалося далі, – наплодила сотні тисяч безробітних, а також інвалідів. У самостійній Народній Республіці України не повинен терпіти жодний трудящий чоловік. Уряд республіки має підняти промисловість держави, має розпочати творчу роботу в усіх галузях, де б всі безробітні могли б знайти працю прикласти свої сили та вжити всіх заходів до забезпечення скалічених та потерпівши од війни” [6, с. 103-104.]. У матеріалах Малої ради знаходимо повідомлення, що під час прийняття державного бюджету (11-13 квітня 1918 р.) треба організувати громадські роботи для ліквідації безробіття [6, с. 266]. Подібну інформацію містить протокол засідання тієї самої Малої Ради ще від 2 березня 1918 р., в якому вміщено ухвалений тимчасовий статут про громадські роботи, де зазначалося, що “зادля боротьби з ростом безробіття, а також задля доцільного вжитку вільних робочих рук, котрі полишилися без праці через демобілізацію промисловості й армії, видається сей статут про організацію необхідних для держави і громадянства робіт” [7, арк. 1]. Цього самого дня був прийнятий “закон про заснування при Міністерстві Праці особливої “Ради” з організації громадських і державно-необхідних робіт” і про асигнування “у спеціальний для цього Державний фонд 100 мільйонів карбованців на перше серпня 1918 року” [7, арк. 5].

Ще одним засобом для боротьби з безробіттям та допомоги малозабезпеченим верствам населення, за доби Центральної Ради, були біржі праці. Але внаслідок того, що державні органи постійно стикалися з проблемами фінансового та матеріального характеру при вирішенні цієї проблеми, “всього за 1917 і перші місяці 1918 року було відкрито 48 бірж, що складає із загальної кількості передбачуваної сітки у 188 бірж – 25,5 %” [7, арк. 17].

Взагалі на прикладі робітничої політики УЦР досить рельєфно простежується власне соціальна спрямованість її урядування. Це, до речі, було “лакмусовим папірцем” для діяльності багатьох інших урядів в Україні в революційну епоху.

У III Універсалі Центральної Ради було проголошено 8-годинний робочий день, а згодом, 25 січня 1918 р., було прийнято відповідний “Закон Центральної ради про восьмигодинний робочий день”, у якому зазначалося, що: “Робочий час, який встановлюється нормами внутрішнього розпорядку підприємств, нормальний робітничий час не повинен бути вище 8 годин на добу та 48 годин на тиждень, враховуючи сюди й час, потрібний на чистку машин та на наведення порядку в робітничому помешканні. Перед Різдом (24 грудня) та перед Трійцею праця закінчується на 12 год. дня.

Не далі, як через шість годин із початку роботи, повинна бути зроблена вільна перерва на одпочинок для їжі. Ця перерва не повинна бути коротшою від однієї години. Вільними перервами в роботах звуться такі, котрі визначені в нормах

внутрішнього розпорядку; під час таких перерв робітник вільний у своєму часі й може вийти за межі підприємства. Під час вільних перерв машини, приводи та станки повинні бути зупиненими. Виняток з цієї постанови дозволяється тільки для праці надурочної, а також для тих машин і приводів, які встановлені для вентиляції, водовідливу, освітлення і т. ін.; крім того, роботи не можуть бути припинені в тих виробництвах, де припинення є неможливим за умови технічні.

Також підприємства, в яких робота в законодавчому порядку або Головною радою праці визнана безперервною та ведеться на три зміни робітників на добу, норми про перерив не підлягають, але вони повинні дати робітникові право прийняття їжу під час роботи” [6, с. 134].

Нічним часом вважався час від 9 годин вечора до 6 годин ранку. У нічний час заборонялося користуватися працею робітників: зокрема, жінок та чоловіків до 18 років.

Для підприємств, працюючих двома комплектами на дві зміни, нічний час рахувався від 9 годин вечора до 5 годин ранку, а вільні перерви скорочувалися для кожної зміни до півгодини [6, с. 135].

Встановлювалися певні умови при найманні малолітніх осіб до 18 років. Зокрема, зазначалося, що “у всіх підприємствах малолітні до 14 років [до] праці по найму не допускаються; робітничий час для осіб до 18 років не повинен бути більш як 6 годин на добу; малолітні до 15 років не можуть брати участі в роботах, визнаних Головною радою праці шкідливими як спеціально для малолітніх, так і для робітників всіх віків” [6, с. 18].

Були визначені і святкові дні, тобто коли працювати не дозволялося. До них зараховувалися обов’язково всі неділі та наступні святочні дні: 1 січня, 6 січня, 27 лютого, 25 березня, 1 травня, 15 серпня, 14 вересня, 25 і 26 грудня, п’ятниця і субота Страсного тижня, понеділок і вівторок Великодніх свят, день Вознесіння і другий день Трійці. Окрім цього, були введені Національне державне свято 3-го і 4-го Універсалів.

Для робітників нехристиянської віри дозволялося зараховувати інші свята замість неділі згідно із законом їхньої віри; також, за бажанням більшості робітників промислового підприємства або будь-якого його відділу, святкові дні 1 і 6 січня, 15 серпня, 14 вересня, 26 грудня, субота Страсного тижня могли бути заміщені іншими вільними днями [6, с. 135].

В особливо шкідливих виробництвах та на роботах, у яких робітники перебували в умовах, що шкодять здоров’ю, або в умовах професійних отрут, робітничий час міг скорочуватися. Список таких робіт та виробництв, із зазначенням для кожної окремої роботи тривалості робочого часу, а також інших умов роботи, визначався Головною радою праці.

Що ж до роботи жінок та підлітків, то в цьому законі зазначалося, що до підземних робіт вони не допускаються.

Обійти зазначену умову можна було лише за крайньої необхідності й у будь-якому разі з виконанням принаймні таких правил: а) загальне число робочих годин за дві доби підряд не повинно було перевищувати для кожного робітника

20 годин; за дві доби, коли відбувалася ломка зміни, 24 години; б) кожен робітник, зайнятий указаними в цій статті роботами, повинен бути звільнений від праці на 24 години підряд не менше 4 разів на місяць.

Робота, яка виконувалася в час незвичайний, вважалася за надурочну. Така робота дозволялася тільки в умовах крайньої необхідності й оплачувалася подвійно [6, с. 136].

Всі жінки та чоловіки до 18 років на надурочну роботу не допускалися. Чоловіки до 18 років за ухвалою фабричної інспекції або інспекторів праці допускалися до праці тільки в таких випадках: “а) коли надтермінова робота викликається необхідністю скінчити почату звичайну роботу, яка через випадкову затримку по механічних умовах виробництва не могла бути зроблена в нормальний робітничий час, і коли припинення цієї роботи вночі викликало би зіпсування (порчу) матеріалів та механізму; б) при виконанні роботи, необхідної для ліквідації небезпеки, яка загрожує життю людей та майну, а також для знищення всяких випадків, які б могли порушити умови технічно потрібні для нормального водопостачання, освітлення, каналізації або термінових цивільних комунікацій; в) у роботах з необхідного ремонту на випадок зіпсування котлів, рушательів приводів та взагалі непередбачених порушеннях у механізмах, верстатах або будинках, які б могли припинити роботу по всій інституції або окремому її відділу; г) при виконанні робіт тимчасових, у будь-якому відділі цілої інституції, у таких випадках, коли через пожар, через поломки або небезпечні обставини робота того чи іншого відділу могла б на деякий час бути припинена або зовсім стала або тоді, як вона необхідна для повного ходу других відділів цієї інституції” [6, с. 136-137].

На такі роботи потрібно було мати спеціальне рішення-дозвіл від комісара праці або фабричного інспектора, де вказувалася денна тривалість роботи та строк її виконання. Про надурочні роботи інспекторам праці або фабричним інспекторам подавалася заява встановленого зразку.

Всі надурочні роботи заносилися в розрахункові книжки робітників. Особливо ретельно вимагалася визначення належної платні за роботу. Крім того, по надурочних роботах вівся реєстр для кожного робітника за контрольною книжкою.

Надурочна праця допускалася не більше, ніж 50 днів на рік для кожного відділу. Крім того, зараховувався кожний день надурочної роботи відділу, навіть якщо в цей день у ньому був зайнятий лиш один робітник. Тривалість надурочної роботи кожного робітника не повинна була в жоднім разі за дві доби перевищувати чотири години [6, с. 137].

Отже, незважаючи на досить складні революційні умови, відсутність досвіду державотворення, Центральна Рада спромоглася з’явитися на політичній арені й будувати українську державність, хоч і не завжди послідовно. Вона усвідомлювала необхідність підтримки незахищених верств населення як власної соціальної бази, тому робила певні кроки у напрямі покращення їх тяжкого становища.

Література

1. Андрусишин Б. Робітнича політика гетьмана Скоропадського в контексті українського консерватизму / Б. Андрусишин // Вісник Київ. держ. лінгвіст. ун-ту. (Серія "Історія, економіка, філософія"). – 2000. – Вип. 4. – С. 241-257.
2. Андрусишин Б. І. У пошуках соціальної рівноваги: нарис історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917 – 1920 рр. / Б. І. Андрусишин. – К., 1995. – 192 с.
3. Коник С. Державне управління охороною здоров'я в період Гетьманату та в добу Української Народної Республіки (1917 – 1920 рр.) / С. Коник, Я. Радих // Вісник Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – 2003. – № 4. – С. 24-34.
4. Капелюшний В. П. Соціальна політика в Україні 1917 – 1921 рр. / В. П. Капелюшний // Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917 – 1921 рр.) : монографія. – К. : Олан, 2003. – С. 292-309.
5. Українська Центральна Рада : док. і матеріали : в 2 т. / упоряд. В. Ф. Верстюк ; НАН України ; Ін-т історії України. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 1.
6. Четвертий Універсал Української Центральної Ради // Українська Центральна Рада : док. і матеріали : в 2 т / упоряд. В. Ф. Верстюк ; НАН України ; Інститут історії України. – К. : Наук. думка, 1997. – Т. 2.
7. Центральний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 3266 : Міністерство праці (Центральна Рада). – Оп 1. – Спр. 4 : Витяг з протоколу засідання буржуазно-націоналістичної Малої ради про ухвалу статуту. Про громадські роботи, пояснююча записка міністра праці цього ж уряду про організацію департаменту громадських робіт і його кошторис. Початок – січень 1918 р., кінець – 2 березня 1918 р. – 12 арк.
8. ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 98. – 110 арк.

Анотація

Колосова О.О. Деякі аспекти правового регулювання захисту малозабезпечених верств населення Наддніпрянської України за часів Центральної Ради. – Стаття.

У статті висвітлені деякі аспекти соціальної політики Української Народної Республіки в 1917 – 1918 рр. Детально проаналізовано трудове законодавство Центральної Ради, допомога малозабезпеченим верствам населення та безробітним.

Ключові слова: соціальна політика, трудове законодавство, Центральна Рада.

Summary

Kolosova O.O. Some aspects of the legal regulation of defence of poor groups of Upper-Dnieper Ukraine in the times of Central Rada. – Article.

Some aspects of social policy of Ukrainian People Republic in 1917-1918 are lighted up in the article. The labour legislation of Central Rada, welfare to the poor groups and unemployed persons are analysed in detail.

Key words: social policy, labour legislation, Central Rada.